Susan Prinsloo

Die struktuur van die spontane mondelinge vertelling in Afrikaans met spesiale verwysing na die rol van tempusverwisseling

Abstract

There are various opinions as to what can be described as a narrative. In this study the point of departure has been that a narrative can be seen as an intentional linguistic act consisting of at least two time-ordered clauses with a central theme as the cohesive factor. The nature of the narrative demands that two subject disciplines be involved when the narrative is analysed, viz. linguistics and narratology. These two components supplement each other in the narrative so that one can see that a one-sided analysis would be incomplete. The narrative is a firm unity in which, for analytical purposes, various structural elements are distinguished. These structural elements are distinguishable but not always divisible, and function in conjunction with each other in the narrative. Ten structural elements are distinguished in the well-constructed oral narrative, viz. announcement, orientation, complicating action, climax, evaluation, result, coda, slip of the tongue, pauses and tense-switching. It has been found that switches in tense are characteristic of the spontaneous oral narrative in Afrikaans, and that these are functionally applied to delimit the narrative into episodes. A new turn in the narrative is usually linked to a switch in tense. Tense changes do not necessarily indicate changes of time. Actions are anchored in time by means of referential time. Where tense switches do occur, the preterite and the historic present are used in turn. From the study it emerges that where large segments are in the historic present, especially in the part of the complicating action, many direct quotations occur in these segments.

Inleiding

Die spontane mondelinge vertelling is hoogs gestruktureerd, maar word as 'n eenheid ervaar deur die spreker en hoorder tydens die diskoersverloop. Die vertelling is 'n hegte eenheid, maar verskillende elemente word vir analitiese

doeleindes onderskei alhoewel hulle nie altyd skeibaar is nie en meestal in samehang met mekaar funksioneer. Om iets sinvol aangaande die bou van die vertelling te kan sê, is dit nodig om die verskillende struktuurelemente te onderskei en hul funksionering binne die geheel te analiseer.

Sekere struktuurelemente is universeel van aard en sal in alle tale op dieselfde wyse funksioneer, maar elke taal het 'n unieke sisteem waarvolgens dit funksioneer en daarom sal sommige van die elemente wat in 'n vertelling in 'n spesifieke taal funksioneer, onderworpe wees aan die beginsels van daardie taal.

Die aard van die vertelling vereis dat by die analise daarvan twee vakdisiplines betrek sal word, naamlik die linguistiek en die narratologie. Alhoewel die benadering in hierdie artikel linguisties van aard is, het navorsing getoon dat linguistiese en literêr-teoretiese komponente mekaar aanvul in die vertelling en volledigheidshalwe sal literêr-teoretiese gewens betrek word waar nodig.

Omskrywing van die begrip *vertelling*

Die vertelling is nie slegs 'n opeenvolging van clause wat gebeur in 'n logiese volgorde weergee nie (Labov, 1976:359), maar is ook 'n taalhandeling waarby die bedoeling van die spreker 'n belangrike rol speel. Hierdeur is die vertelling gebonde aan die res van die diskoers ten einde die doel van die spreker met sy vertelling te kan bepaal en om te kan bepaal of die bedoelde perlokusie in ooreenstemming is met die werklike perlokusie, dit wil sê of die vertelling die verlangde effek op die hoorder gehad het. Die spreker struktureer sy vertelling in ooreenstemming met sy doel met die vertelling.

Struktuurelemente

Na 'n grondige studie van spontane mondelinge vertellings in Afrikaans (Prinsloo, 1987), is bepaal dat die volgende struktuurelemente in die spontane mondelinge vertelling in Afrikaans kan voorkom, naamlik *aankondiging*, *oriëntasie*, *evaluering*, *verwikkelde handeling*, *hoogtepunt*, *tempusverwysing*, *resultaat*, *coda*, *pouering* en *verspreking*.

Duidelikheidshalwe is 'n voorbeeldvertelling hierby ingesluit waarna telkens in die bespreking verwys sal word. Die voorbeeldvertelling is 'n spontane mondelinge vertelling wat op band opgeneem is tydens 'n gesprek met Monica Klukowski te Gibeon in S.W.A gedurende 1985.¹

Voorbeeldvertelling

En die een ou ook, eendag

1. Hierdie gesprek is deel van die opnames vir die projek oor Suidwes-Afrikaans wat onderneem is deur die PU vir CHO.

hy was 'n ou weduwee gewees, ou boer
en die ou vrou was uh ou weduwee, weduwee
en hy was 'n wewenaar.

5 Okay. Nou elke keer as daar by die ou vrou 'n leeu kom
oorgaan,
dan sê sy vir hom
dan loop roep sy vir hom,
dan loop skiet loop skiet hy nou vir haar die leeu.
Okay, eendag vroemore kom daai,

10 kom daai vrou se volk ok
en sy kom sê vir hom:
"My basie daar't weer leeu ingekom
en oumies roep vir basie."
En die ou is toe als klaargemaak, gewere skoongemaak

15 en, hy is somer daarie ou saamgevat
en hulle is weg
en hulle het geloop
en hulle het geloop
en hulle het honde saamgehad.

20 Die ouman staan en wag nog so anderkant die duin
en die man sal nou met die honde die leeu loop uithaal.
En hy's toe,
die man is toe om die duin
en die leeu uitgehaal

25 en maar die kom
toe sê die ouman:
"Help!" (Lag.)
Vervlaks want hy kom storm nou op hom af
en hy sê:

30 "Laat vat,
laat vat,"
maar in die hou wat hy sê:
"Laat vat,
laat vat,"

35 toe dierie geweer so agtertoe en hy't 'n skoot afgetrek.
Toe skiet hy hom mooi hierso voor die kop.
Die's nou hy weet nie eers
laat hy die leeu geskiet het nie, die ouman.
Hy's weg.

40 En hy't daar by 'n rivier
toe't hy gek. . .
Daar by die rivier het hy loop gesit
en sy klere sit en uitgewas.
En toe kom die man

45 nadat die leeu afgeslag is
en die vel gevat het.
Die oubaas weet nog nie

laat hy die leeu doodgeskiet het
in die a . . . in die weghardloophou nie.

50 Die afgeslag
en gesê uh:
“Jesie man jy skiet hom sommer so uit die hardloop uit,”
sê die ou Hotnot nou.
Toe sê die

55 toe sê die ouman:
“Ja, maar jy moet net nie vir die oumies loop sê,
ek het my klere gewas nie.”
In hulle is toe, hulle is toe weg.
Hulle is toe weg huis toe

60 en toe nou die vel loop gegee
en huis toe gegaan.
Is net na uh, na twee weke
toe kom sê die, die, die volk weer
laat daar is leeu is.
Toe sê hy:

65 “Vrou kan in sy moer in gaan,
leeu kan in sy moer in gaan,
maar in my broek kak ek nie weer nie.”
Fluit-fluit die storie is uit.

Aankondiging

’n Spreker gee soms vooraf ’n kort opsomming van die gebeure in die vertelling, byvoorbeeld:

Ek wil julle darem vertel hoedat Chrisjan eendag vir ’n leeu geskrik het.

Dikwels word ’n vertelling egter voorafgegaan deur ’n aankondiging, byvoorbeeld:

Ek wil julle eers hierdie storie vertel.

Hierdie element is nie ’n verpligte element in die spontane mondelinge vertelling nie. Die spontane mondelinge vertelling is dikwels ’n voortvloeiende uit die gespreksverloop waar ’n aanloop onnodig is aangesien die onderwerp van die vertelling reeds ’n deel vorm van die onmiddellike gesprekskonteks. Die voorbeeldvertelling is ook ’n spontane voortvloeiende uit die gespreksverloop en bevat nie ’n aankondiging nie.

Oriëntasie

Die element oriëntasie is ’n verpligte element in enige vertelling aangesien dit die tyd, ruimte, persone en hul aktiwiteite of die situasie skets. Die oriëntasiegedeelte kan, maar hoef nie noodwendig aan die begin van die vertelling verskaf te word nie. Die element oriëntasie is dikwels nie volledig

en eksplisiet gespesifiseer ten opsigte van al sy onderafdelings, naamlik persoon, tyd, plek en situasie nie, soos dikwels die geval is by fiktiewe vertellings, byvoorbeeld ten opsigte van tyd: *eendag*, plek: *'n ver land*, persoon: *'n predikant/n vrou*. In die voorbeeldvertelling word die tyd gespesifiseer as *eendag* in die eerste reël en in reël 9 as *eendag, vroemore*. Die plek word nie eksplisiet gespesifiseer nie, maar in die tweede reël word van “ou boer” gepraat waaruit afgelei kan word dat die gebeure op 'n plaas afspeel. Die persone (hoofkarakters) word gespesifiseer as die *ou boer, ou wewenaar* en *ou weduwee*. Reël 5 tot 8 skets die situasie wat telkens heers wanneer 'n leeu op die ou weduwee se plaas verskyn. Aan die begin van reël 5 word die evaluerende uitdrukking *okay* gebruik as merker aangesien hierdie gedeelte direk betrekking het op die gebeure in die verwikkelde handeling.

Verwikkelde handeling

Hierdie gedeelte waarin daar op die gebeure van die vertelling self gekonsentreer word, vorm die kern van die vertelling en is 'n essensiële element van die spontane mondelinge vertelling. Die verwikkelde handeling bestaan uit 'n hiërgargie van handeling wat soms reeds 'n oorsprong in die oriëntasie het. In die voorbeeldvertelling neem die verwikkelde handeling reeds in reël 9 'n aanvang en word die evaluerende uitdrukking *okay* as 'n merker aan die begin van hierdie gedeelte gebruik.

Hoogtepunt

Om as 'n vertelling geklassifiseer te word, moet die handelingstruktuur uitloop op 'n hoogtepunt. Die hoogtepunt is die klimaks van die primêre handelingsreeks in die vertelling en reël 65, 66 en 67 vorm die hoogtepunt in die voorbeeldvertelling.

Evaluering

In hierdie gedeelte word aangedui waarom dit in 'n vertelling gaan en waarom dit vertel word. Die element evaluering is baie omvattend, maar val uiteen in twee primêre gedeeltes, naamlik:

- (i) die hoofgedagte van die vertelling en
- (ii) die middele wat die spreker aanwend om hierdie hoofgedagte te steun.

Elke vertelling bevat 'n hoofgedagte, dit waarom 'n storie vertel word en word soms eksplisiet in 'n vertelling weergegee, maar kan ook geïmpliseer word. 'n Goeie vertelling is so gestruktureer dat al die elemente in die vertelling daartoe bydra om die hoofgedagte te steun en te beklemtoon. Die sintaksis speel in hierdie verband 'n belangrike rol. Deur middel van evaluering verskaf 'n spreker sy waardeoordeel oor vertelde gebeure. Evaluerende uitdrukkings kan gebruik word om 'n vertelling in 'n bepaalde

perspektief te plaas. 'n Nie-linguistiese proses wat aangewend kan word om die hoofgedagte te steun, is fokalisasie. Daar kan op bepaalde komponente in die vertelling gefokus word waardeur die hoofgedagte gesteun kan word.

Die vertellersteenwoordigheid in die vertelling is ook 'n aspek wat op strategiese plekke in die vertelling kan voorkom en evaluerend van aard kan wees. Die verteller kan byvoorbeeld die hoorder direk aanspreek, bevele kan aan die hoorder gegee word of tussenwerpsels kan direk tot die hoorder gerig word. Paralinguistiese faktore speel ook 'n belangrike rol by evaluering. Die spreker kan byvoorbeeld deur middel van stemtoon, klem, gebare, gesigsuitdrukkings, tempo, ensovoorts, evaluerend te werk gaan.

Die hoofgedagte van die voorbeeldvertelling is dat 'n mens sekere dinge nie sommer doen nie en dit word vertel met die doel om die hoorder te amuseer. Die komiese aard van die vertelling word verhoog deur die gebruik van die direkte rede, soos byvoorbeeld in reël 30 en 31 waar die gewapende wewenaar se reaksie weergegee word toe die leeu storm en in reël 52 waar die ou hotnot sy bewondering vir die goeie skoot uitspreek terwyl die hoorder reeds bewus is van die omstandighede waaronder dit geskied het. Die direkte rede word ook gebruik om die hoogtepunt in reël 65 tot 67 weer te gee en dit is veral die gebruik van die direkte rede in hierdie gedeelte wat die komiese aard van die vertelling verhoog. Reël 28 waar die verteller hom verduidelikend tot die hoorder wend, is evaluerend van aard. Dit word ingelui met die evaluerende uitdrukking *vervlaks* wat die benouende situasie beklemtoon en dan volg die verduideliking waaroor hy geskrik het.

Resultaat

Labov (1976:368) definieer die resultaat as “the termination of the series of events”. Die vraag na wat uiteindelik gebeur het, word in hierdie gedeelte beantwoord. Dit gebeur soms dat die resultaat en die hoogtepunt saamval in 'n vertelling alhoewel dit nie altyd die geval is nie. Waar in die resultaat die vraag na wat uiteindelik gebeur het, beantwoord word, word die hoogtepunt gevorm deur die klimaks van die primêre handelingsreeks. Na die hoogtepunt mag nog handelinge volg, maar hulle dra nie meer by tot die opbou na 'n hoogtepunt nie en is dikwels verduidelikend van aard. Terwyl die hoogtepunt 'n noodsaaklike element in enige vertelling is, is die resultaat nie 'n verpligte element nie. In die voorbeeldvertelling val die hoogtepunt en die resultaat saam in reël 65 tot 66. Hierin word die vraag na wat uiteindelik gebeur het, beantwoord en dit vorm terselfdertyd die klimaks van die primêre handelingsgedeelte.

Coda

Deur middel van die coda dui die verteller aan dat sy vertelling beëindig is. Die coda oorbrug die gaping tussen die fiktiewe deiktiese sentrum en die

werklike deiktiese sentrum. Codas kan verskillende vorms aanneem, byvoorbeeld 'n verbeterkliking van die vertelde handeling op die gebeure in die werklikheid wat verband hou met die gespreksdeiktiese sentrum en meestal evaluerend van aard is, 'n eenvoudige niksseggende uitdrukking of 'n cliché-geworde uitdrukking, soos in die voorbeeldvertelling:

Fluit-fluit die storie is uit.

Hiermee dui die spreker aan dat sy vertelling beëindig is.

Pousering

Pousering is kenmerkend van die spontane mondelinge vertelling. Hierdie uitdrukkings is nie evaluerend van aard nie, maar het 'n ordeningsfunksie. Tydens hierdie "talige" onderbreking wat dikwels gepaard gaan met 'n werklike vertraging in die verteltempo, orden die spreker sy gedagtes. Daar bestaan geen verband tussen pouserende uitdrukkings en die vertelde handeling nie en pousering kan op enige plek in die vertelling voorkom, byvoorbeeld:

Ah ... wat ek wou sê ...

In die voorbeeldvertelling kom byvoorbeeld die volgende pouserende uitdrukkings voor:

Reël 3: *uh.*

Reël 49: *a...*

Reël 62: *uh...*

Verspreking

Pousering verskil van verspreking daarin dat versprekings nie 'n ordeningsfunksie het nie en ook meestal gevolg word deur 'n regstelling direk daarna, byvoorbeeld:

Die vrou, Jan, ag, Amanda ...

In die voorbeeldvertelling kom die volgende verspreking voor:

Hy was 'n ou *weduwee* gewees, ou boer

gevolg deur die regstelling in reël 4:

en hy was 'n ou *wewenaar*

Tempusverwisseling

Navorsing het getoon dat die historiese presens by uitstek die tydsvorm is wat in Afrikaanse mondelinge vertellings gebruik word (vergelyk Prinsloo, 1987:107). Dit is nie 'n vierde tydskategorie in Afrikaans nie en word deur

Wolfson (1978:215) beskryf as “the use of present tense to refer to past events”. Die historiese presens kom in baie tale en in verskillende genres voor wat elk sy eie reëls vir die gebruik daarvan het en is die konvensionele tydsvorm vir die vertelling in sommige tale, byvoorbeeld Afrikaans en Engels.

Tyd ten opsigte van die vertelling

Alhoewel tempusverwisseling meestal in vertellings voorkom, word die vertelde gebeure nogtans ervaar as opeenvolgende handeling. Hier is die onderskeid tussen verteltyd, vertelde tyd en verwysingstyd van belang. Verteltyd is die uitingstyd, dit wil sê die tyd wat verband hou met die werklikheid, dus met die werklike deiktiese sentrum, terwyl die vertelde tyd die tydstep is wat ter sprake is by die plaasvind van die vertelde handeling, dit wil sê verband hou met 'n fiktiewe deiktiese sentrum (Wybenga, 1983:21, 24). Nerbonne (1986:84) definieer vertelde tyd soos volg:

The event time of a clause is the time it purports to say something about.

Verwysingstyd sien hy as:

Reference time is the time from whose vantage point the event is viewed.

Laasgenoemde is dus daardie punt van waar tydswaarneming geskied.

Nerbonne onderskei verder tussen (tyds-)gebonde diskoers en (tyds-)vrye diskoers wat ooreenstem met Labov (1976:370) se siening ten opsigte van vrye en gebonde clause.

Gebonde diskoers:

Bets het na Parys gegaan. Die ander was ook daar.

Vrye diskoers:

Bets het na Parys gegaan. Die ander was voorheen ook daar.

Terwyl tydsgebonde diskoers oor dieselfde tyd handel, is dit nie die geval by tydsvrye diskoers nie. Daar is tydsordening in gebonde diskoers wat nie in vrye diskoers voorkom nie. Gebonde diskoers is gebruiklik by die vertelling. In die vertelling word handelingsreekse egter nie altyd in dieselfde gebonde volgorde as in bogenoemde voorbeeld weergegee nie, byvoorbeeld:

Bets het na Parys gegaan. Denise het vir haar 'n kamer gehuur. Sy het dadelik soontoe gegaan.

Die tyd waarna in die laaste uiting verwys word, is egter nie die handelingstyd van die vorige sin nie, naamlik die tyd toe Denise die kamer gehuur het. Gebeure is in hierdie geval nie streng volgens tydsvolgorde weergegee nie; nogtans word die gevoel verkry dat hierdie reeks uitings tydsgeorden is.

Nerbonne (1986:86) sê dat die misleidende beginsel van ordening gebaseer is op verwysingstyd. Alhoewel die tweede uiting in die voorafgaande voorbeeld se handelingstyd dié van die eerste uiting voorafgaan, is sy verwysingstyd vas en nie voorafgaande ten opsigte van dié van die eerste nie. In die derde uiting is verwysingstyd ter sprake. In die vertelling ontvou die tyd chronologies vanaf die tydsverwysingspunt sodat die verwysingspunt saam met die opeenvolging van gebeure aanskuif indien nie anders aangedui nie.

Die historiese presens

De Villiers (1986:23) gebruik die term *presens* om spesifiek na 'n bepaalde werkwoordvorm te verwys. Wanneer die presens in alle soorte sinne (die gebruik van die presens in bysinne waar die perfek of die imperfek in hoof- of bysinne die verlede tyd aandui, uitgesluit) in 'n vertelling gebruik word om die verlede tyd aan te dui, word die gebruikswyse die *historiese presens* genoem (De Villiers, 1968:61). Hy gebruik dus as kriterium vir die bepaling van die historiese presens slegs die *werkwoordvorm*. Hy sê ook dat daar soms *in die taal* aanduidings is dat na die verlede tyd verwys word, byvoorbeeld deur die tydsadjunk *toe*. Dit word as onafhanklike tydsaanduider gebruik en is nie bepalend ten opsigte van die werkwoordvorm nie.

Die gebruik van die historiese presens in die vertelling is opsioneel. Bellos (1980:79) toon dat waar daar in die vertelling afwisselend van die historiese presens en die preteritum gebruik gemaak word, dit nie die spreker/skrywer se bedoeling is nie en ook nie deur die hoorder of lesers verstaan word as 'n afwisseling in die tydsverwantskap tussen uiting en verwysing nie. Hierdeur verloor die siening dat 'n vertelling lewendiger en dramatieser voorgestel word deur die gebruikmaking van tempusverwisseling sy krag.

Die gebruik van die presens veronderstel nie sonder meer 'n ooreenkoms tussen uitingstyd en verwysingstyd nie aangesien die ongemerkte werkwoordsvorm soos wat dit gebruik word om die teenwoordige tyd aan te dui ook

- (i) Atemporeel gebruik kan word, byvoorbeeld om algemene feite aan te dui, soos:
Die aarde is rond.
- (ii) Saam met 'n tydsadjunk om die toekomstige tyd aan te dui, byvoorbeeld:
Die trein vertrek oor 'n uur.
- (iii) Die preteritum aan te dui, byvoorbeeld:
Toe die skoot val, het die motor weggejaag.

Dit is dus 'n funksie van die presens om 'n neutrale verwantskap van tyd tussen uiting en verwysing aan te toon (Bellos, 1980:80). Waar die historiese

presens in die vertelling gebruik word, het dit dus nie die funksie om gebeurte wat tot die verlede behoort, lewendiger voor te stel nie. Die reeks vertelde handelinge word van 'n bepaalde tydsverwantskap met die vertelling losgemaak. (Vergelyk ook Schiffrin, 1981:46.) Die opvatting dat die gebruik van die teenwoordige tyd die uitwerking op die hoorder of leser het dat die gebeurte op die uitingstyd plaasvind asook die siening dat die spreker deur sy vertelling so betrokke raak by die vertelde gebeurte dat hy hom verbeel dat hy die gebeurte herleef en dit weergee asof hy hom op die handelingstoneel bevind (Schiffrin, 1981:46), word verwerp aangesien dit nie rekenskap gee van die heen-en-weerskakeling van tydsvorme wat kenmerkend is van die geselsvertelling nie (Schiffrin, 1981:227).

In ooreenstemming met Wolfson (1981:230) sal aan die hand van die voorbeeldvertelling aangetoon word dat tempusverwisseling as organisatoriese middel gebruik word om die vertelling te orden.

Navorsing het getoon dat met die uitsondering van die aankondiging en meestal ook die oriëntasie, die direkte rede dikwels tesame met die historiese presens gebruik word (vgl. Prinsloo, 1987). Dit is waarskynlik hierdie gebruik van die historiese presens tesame met direkte aanhalings wat tot die foutiewe aanname, naamlik dat die gebruik van die historiese presens daartoe lei dat 'n vertelling lewendig en dramaties van aard is, aanleiding gegee het. Waar slegs die historiese presens of die historiese presens afwisselend met die preteritum gebruik word, het dit nie hierdie uitwerking nie. Waar die historiese presens egter tesame met talle direkte aanhalings gebruik word, het dit 'n lewendige vertelling met 'n dramatiese effek tot gevolg. Hierdie feit word gestaaf deur die bevinding dat die hoogtepunt van die verwickelde handeling, soos ook in die voorbeeldvertelling, dikwels in die direkte rede weergegee word.

Tempusverwisseling in die voorbeeldvertelling

Die verwysingstyd waardeur die vertelling in 'n breër tydsraamwerk geplaas word, word in die eerste sin van die voorbeeldvertelling verskaf deur die gebruik van die tydsadjunk *eendag*. Hierdeur word die fiktiewe deiktiese sentrum ook gestig en verwysing geskied voortaan in die res van die vertelling vanuit hierdie fiktiewe deiktiese sentrum. In die eerste vier reëls van die vertelling ('n gedeelte van die oriëntasie) waarin die tyd en persone geskets word, word van die preteritum gebruik gemaak.

Reël 5 tot 8 (die res van die oriëntasiegedeelte) is in die historiese presens en vorm reeds 'n aanloop tot die handelinge in die verwickelendehandelingsgedeelte. Dat hier 'n nuwe wending volg, word nie slegs deur tempusverwisseling aangedui nie, maar ook deur die evaluerende uitdrukking *okay* op strategiese punte te gebruik, soos ook aan die begin van reël 9 waar die verwickelendehandelingsgedeelte 'n aanvang neem. Reël 5 bevat die tydsad-

junk *elke keer* en in reël 9 kom die tydsadjunk *eendag* met 'n nadere tydspesifikasie *vroemore* voor.

In reël 12 en 13 word van die direkte rede gebruik gemaak. Die wending in reël 14 gaan gepaard met tempusverwisseling waar die boer se reaksie op die hulpoproep volg. In reël 14 tot 19 word die preteritum gebruik. In reël 14 word die verwysingstyd aangeskuif met behulp van die tydsadjunk *toe*. In reël 20 word omgeskakel na die historiese presens waar die situasie ten opsigte van die boer geskets word met die aankoms op die plek waar die leeu hom bevind. In reël 22 tot 24 is van die preteritum gebruik gemaak waar op die optrede van die ander man in die jagsituasie gefokus word.

Vanaf reël 25 tot 34 word op die ou wewenaar se reaksie gefokus toe die leeu aankom en hier is weer 'n omskakeling na die historiese presens met die gebruik van die direkte rede in reël 27, 30, 31, 33 en 34. In reël 35 waarin die man se onbewustelike handeling geskets word, word van die preteritum gebruik gemaak. Aan die begin van reël 35 en 36 kom die tydsadjunk *toe* voor wat die handelingstyd spesifiseer. Die preteritum in reël 38 dui 'n handeling aan wat voorafgaande is ten opsigte van dié in reël 36.

In reël 39 tot 43 word van die preteritum gebruik gemaak wat gepaard gaan met 'n nuwe wending in die vertelling, naamlik die klerewassery by die rivier. Die ander man se aankoms by die rivier word weer deur middel van die historiese presens weergegee met die tydsadjunk *toe* en die verdere tydspe-sifikasie *nadat die leeu afgeslag is en die vel gevat is*. In laasgenoemde dui die gebruik van die preteritum aan dat hierdie handeling voorafgaande ten opsigte van reël 44 is. Dieselfde geld ook ten opsigte van reël 47 tot 49.

Reël 50 en 51 is weer in die preteritum met 'n direkte aanhaling in reël 52. Hierdie direkte aanhaling is evaluerend van aard en beklemtoon die verwondering oor die "goeie skoot". Reël 53, 54 en 55 bevat die tydsadjunkte *nou*, *toe*, en *toe* waar die verwysingstyd telkens aangeskuif word. In reël 53 tot 55 word die historiese presens gebruik met die direkte rede in reël 56 en 57 waar die man se reaksie weergegee word.

Die wending in reël 58, naamlik hulle vertrek huis toe, gaan gepaard met tempusverwisseling na die preteritum, soos wat dit gebruik word in reël 58 tot 61.

Reël 62 waar die volk weer vir die ou wewenaar kom vertel van die teenwoordigheid van 'n leeu, is 'n nuwe fase in die vertelling met 'n gepaardgaande tempusverwisseling na die historiese presens. Hier kom die tydspe-sifikasie *na twee weke* ook voor. Reël 65 tot 67 vorm die hoogtepunt en die resultaat en word in die direkte rede weergegee. Met die coda in reël 68 word aangedui dat van die fiktiewe na die werklike deiktiese sentrum teruggekeer word en dat die vertelling beëindig is.

Soos aangetoon, is tempusverwisseling in hierdie vertelling funksioneel en aangewend om telkens 'n nuwe fase/wending aan te dui. Dit dien dus as

organisatoriese middel in die vertelling. Die gebruik van direkte aanhalings maak die vertelling lewendig van aard, veral aangesien die resultaat en hoogtepunt hierdeur weergegee word. Die aanvanklike doel van die spreker met die vertelling was om die hoorder te amuseer en die gebruik van direkte aanhalings in hierdie vertelling verhoog die komiese aard daarvan wat toon dat die strukturerings van 'n vertelling in ooreenstemming met die doel daarvan is.

Bibliografie

- Bellos, D.M. 1980. The narrative absolute tense. *Language and style*, 13(1):77–84, Winter.
- De Villiers, M. 1968. *Die grammatika van tyd en modaliteit*. Kaapstad: Balkema.
- Labov, W. 1976. *Language in the inner city*. Oxford: Blackwell.
- Nerbonne, J. 1986. Reference time and time in narration. *Linguistics and philosophy*, 9(1):83–95, Feb.
- Prinsloo, S.M.C. 1987. *Die struktuur van die mondelinge vertelling in Afrikaans*. Potchefstroom. (Proefskrif (D.Litt.) – PU vir CHO)
- Schiffirin, D. 1981. Tense variation in narrative. *Language*, 57(1):45–62, Mar.
- Wolfson, N. 1978. A feature of performed narrative: The conversational historical presence. *Language in society*, 7:215–237.
- Wolfson, N. 1981. Tense switching in narrative. *Language and style*, 14(3):226–231, Winter.
- Wybenga, D.M. 1983. *Grammatiese tydsvergestalting in Afrikaans – 'n linguistiese ondersoek aan die hand van enkele Afrikaanse kortverhale*. Potchefstroom. (Proefskrif (D.Litt.) – PU vir CHO)

Potchefstroomse Universiteit vir CHO